

Marko Božić*

SEKULARIZAM I USTAVNA SEKULARNOST

(Odgovor Srđanu Miloševiću)

U prethodnom broju *Pravnih zapisa* objavljen je odgovor Srđana Miloševića na moj kritički osvrt od pre godinu dana na njegov članak „Hod po žici: o ustavnosti ograničenja slobode veroispovesti u vanrednom stanju proglašenom u Srbiji usled epidemije bolesti Covid-19”. Po priznanju samog Miloševića, dupliku mi je uputio kako bi otklonio nesuglasice ili, ukoliko to već nije moguće, izoštrio naša suprotstavljena gledišta utvrđivanjem njihovog porekla. Moj je utisak pak da ako je omanuo u prvom, Milošević se približio drugom cilju. I ova triplika nadovezuje se na isti. Drugim rečima, ideja joj nije da dalje zaoštrava polemiku, već da kroz odgovor na Miloševićeve primedbe do kraja izvede skicu za jednu teoriju sekularizma.

Već u samom naslovu, Milošević sugerise kompromis kroz „podelu interesnih sfera”. Dok za sebe tvrdi da se bavio ustavnim sekularizmom kao egzaktnim predmetom pravne nauke, koji opisuje kroz rekonstrukciju konkretne ustavnosudske prakse, moja gledišta o sekularizmu smatra tek slobodnom teorijskom spekulacijom. Na prvi pogled ubedljiva, ova opservacija, međutim, nije tačna: mada je zadatak pravne nauke, kao i svake druge, da svoj predmet, tj. sudsku praksu, precizno opiše, takođe joj je zadatak da taj predmet i objasni, tj. da kritički sagleda društvene uzroke i posledice te prakse. Dakle, ako kao pravnik i naučnik mogu da prihvatim da je ustavna sekularnost „ono i samo ono što autoritet kompetentan da tumači ustav kaže da ona jeste” (str. 294), ne mogu a da se ne zapitam kako je kompetentni autoritet došao upravo do tog tumačenja i čemu to tumačenje služi? To otud što, za razliku od prirodnih zakona, društveni zakoni nisu izraz kauzalnih veza, već ideološkog uverenja svojih tvoraca i tumača. Nemoguće je izvesti naučni zaključak o ustavnom sekularizmu, a zanemariti ideološku podlogu iz koje je, kao tumačenje jednog normativnog teksta, on iznikao.

Iz istog razloga, i dalje smatram da ne stoji ponovljena Miloševićeva tvrdnja da „[...]”, zbog mnoštva značenja koje se u praksi sudova, shvatanji-

* Vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu; e-mail: marko.bozic@pravnofakultet.rs

ma vlada i u doktrini daje pojmu sekularno, nije moguće, imajući u vidu relevantne izvore, odrediti ni približno nedvosmisleno značenje ovog pojma” (str. 286). Teorija sekularizma, kako sam je izložio u svom kritičkom osvrtu, nije ništa drugo do zadato značenje, odnosno pretpostavljena ideološka podloga za tumačenje onih odredaba liberalno-demokratskog ustava koje se bave slobodom veroispovesti. Ono je zadato upravo zbog polazne Miloševićeve pretpostavke da je ustavni tekst koherentan skup normi koje se međusobno nadopunjuju i nikada ne protivreče. Ako je tako, a mora biti, onda se rešenje prividne antinomije dveju ustavnih normi – poput one koju je Milošević rešavao – mora sagledati najšire, odnosno tako da ne ugrozi jedinstvenu arhitektoniku Ustava koja je, makar deklarativno, liberalno-demokratska. Sekularizam, kako sam ga u replici izložio, logički proizlazi iz ideje o jednakosti u slobodama kao osnovnog ustavotvorčevog opredeljenja: samo religijski neutralna država omogućava jednakost građana pred zakonom, jer nikoga ne privileguje, niti diskriminiše. Naravno da su u praksi ustavnih sudova moguća i drugačija tumačenja „sekularnosti”, pa i ona koja su očigledno suprotna ideji religijski neutralne države, ali onda ona više nisu konsekventno liberalno-demokratska. Da nije tako, kolega Milošević i ja se nikada ne bismo mogli složiti da ustavna sekularnost kakvu danas poznajemo u Republici Srbiji u stvari nije ništa drugo do izraz klerikalizma.

Sekularizam, kako ga ja shvatam, nije dakle vrednost *eo ipso*, već sredstvo ili mehanizam za postizanje jedne vrednosti – jednakosti građana pred zakonom. Prema Miloševiću, sekularnost kako je ja shvatam uzrok je njihove neravnopravnosti. Ova, čini se sad već nepremostiva razlika u našim gledištima u stvari je posledica različitog shvatanja slobode veroispovesti, pa čak i slobode same. Prema Miloševiću, sekularna liberalno-demokratska država je dužna da ljudima prizna slobodu da biraju da li će se u životu rukovoditi naučnim pogledom na svet ili bilo kojim drugim, pa i verskim uverenjima. Zato država ne može *a priori* da dà prednost nauci u odnosu na religiju. Ja, naprotiv, smatram da zakoni koje formuliše nauka objektivno važe i nisu stvar slobodnog izbora, već nužnosti: ma šta o tome mislili jogi letači i Srđan Milošević, zakoni gravitacije jednako važe za sve, pa i za državu. Da je rasa konstrukt, da homoseksualnost nije bolest, da su žene jednake s muškarcima, a vakcina lek u borbi protiv virusa nije stvar bilo čijeg slobodnog uverenja već naučnih uvida! Ovim sam se podrobno bavio u svom prethodnom kritičkom osvrtu i neću se ponavljati. Iskorišću priliku da ukratko ukažem na poreklo, ali i na svu pogubnost ovog, Miloševiću bliskog, naizgled tako benevolentnog i tolerantnog gledišta.

Mišljenja sam, naime, da je koncem prošlog i početkom našeg veka, trijumfujući neoliberalizam ukrstio puteve s postmodernom kao kritikom racionalizma i relativizacijom objektivne spoznaje. S aspekta postmoderne,

budući i samo aksiomatsko i aproksimativno, naučno saznanje je samo još jedno verovanje – ograničena i uslovljena istina čije iskaze možemo, ali i ne moramo da prihvatimo. Na ovaj način, iracionalna verovanja koja je moderna pre nekoliko vekova izbacila na vrata, postmoderna je pustila kroz prozor. Da su sva mišljenja jednako vredna, neoliberalizam s kraja XX veka učinio je ne samo legitimnim već i jedinim ispravnim uverenjem: do tada neprikosnoveni autoritet nauke zamenilo je slobodno tržište ideja na kojem su, avaj, popularna verovanja oduvek stajala bolje od naučnih formula. Konačni ishod ovog procesa jeste fenomen koji se naziva populizmom, a definiše kao iliberalna demokratija. Uzrok, a ne tek jedan od simptoma ove krize, jeste urušavanje sekularne države kako sam je opisao: kao neutralne i na objektivnom znanju, a ne subjektivnom verovanju okupljene zajednice jednakih građana.

Da bi se liberalna demokratija sačuvala, mora se obnoviti: ako sloboda verovanja, pa i šire, sloboda mišljenja jemči društveni pluralizam, ona ne podrazumeva i epistemološki relativizam. U demokratiji sloboda mišljenja garantuje pravo svakom pojedincu da slobodno gradi i iznosi svoje stavove, ali te stavove *a priori* ne izjednačava. Ako su jednako legitimna, sva mišljenja nisu i jednako epistemološki vredna. Da bi se vrednovalo, mišljenje mora biti slobodno izraženo. Da bi bilo vredno, mora biti kompetentno. U protivnom, rasistički, homofobični i seksistički stavovi belih i svakojakih drugih suprematista imaju jednaku snagu kao i naučna gledišta o tome da su ljudi različite boje kože, seksualne orijentacije i pola pripadnici i pripadnice iste ljudske vrste bez razlike.

Ozbiljan prigovor koji se može uputiti ovom konceptu „sekularne države” jeste to što on iz društvene debate isključuje sve one koji nisu, s obzirom na nivo kompetentnosti, kadri da se u nju uključe. Odsustvo šire javnosti iz debate, opet, vodi gubitku poverenja i otuđenju kompetentne elite. A upravo su to glavni aduti populističkog diskursa. Jedini konstruktivan način za otklanjanje ovog prigovora i strateški odgovor populizmu jeste stvaranje društva jednakih šansi visoke i očigledne društvene prohodnosti – društva u kojem obrazovanje ne predstavlja privilegiju bogatih, već pravo svakog da u cilju lične afirmacije, i na korist zajednice u celini, stiče znanja i veštine utemeljene na sumi postojećeg naučnog iskustva kao javnog dobra, a ne zaštićenog domena. Neoliberalizam to pravo uskraćuje. Postmoderna stvara privid da nigde ne greši. Populizam koristi. Jer, zatanom masom, najlakše se vlada....

Dostavljeno Uredništvu: 4. oktobra 2021. godine

Prihvaćeno za objavljivanje: 6. decembra 2021. godine